

A MAGYAR ÍRÓK EGYESÜLETÉNEK FOLYÓIRATA

LYUKAS LŐR

XXXIII. ÉVFOLYAM VI.
2024/6. SZÁM

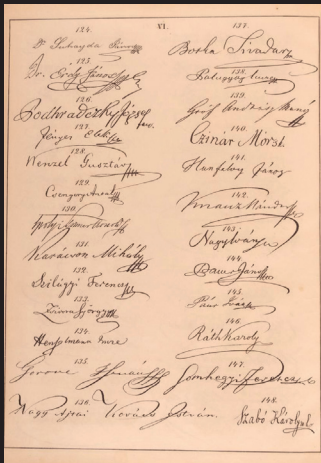
**MAGYAR
AKADÉMIAI
ALBUM**
A TUDÓS
TÁRSASÁG
SZÉKHÁZÁNAK
AVATÁSÁRA

A MAGYARSÁG
TOTEMÁLLATAINAK
NYOMÁBAN

**ORSZÁGGYŰLÉSI
ALBUM**
AZ 1865-67.
ÉVEKBŐL

**A FÉNYÍRÁS
HŐSKORA**

Deák Ferenc portréja az Országgyűlési Alumból

Enteriőrök az OSZK A magyar portréfényképezés kezdetei című kiállításból

Az Akadémia megnyitásának emlékéül, Pest, 1865

Az emberi arc megörökítése című OSZK-tárlat, enteriőr

Magyar Akadémiai Album, borítók

Szuvenír az OSZK-tól

Bárcsak egyre több szellemi műhely érezné át annak fontosságát, hogy szellemi kincseit a nagyközönségnek is elérhetővé tegye, mint ahogyan azt az Országos Széchényi Könyvtár már jó ideje megteszi! Ennek köszönhetően mostani különszámunkban – az 1865 és 1867 között összeállított két különleges album jóvoltából – a fényírás hőskorába vihetjük vissza olvasóinkat. A Magyar Akadémiai Album és az Országgyűlési Album fotográfusai történelmünk nagyjait, honi szellemi életünk kiválóságait örökítették meg arcképfelvételeiken. A bőrkötéses, rézcsatos albumok a kiegyezés olyan nagy alakjainak a fényképét őrizték meg nekünk, mint például *Andrássy Gyula, Arany János, Deák Ferenc, Eötvös József, Jókai Mór, Podmaniczky Frigyes, Vámbéry Ármán...* (Sághy)

Arany János (1817–1882), magyar költő, tanár, lapszerkesztő, a Kisaludytársaság igazgatója, az MTA tagja és főtitkára. A legnagyobb magyar balladaköltő, ezért a *ballada Shakespeare-jének* nevezték, vállalt hivatala miatt a *szalontai nőtárusnak*, a szülővárosában pedig a *hallgati ember* titulussal illették. Fordításai közül kiemelkednek Shakespeare-fordításai.

Czuczor Gergely (1800–1866), magyar bencés szerzetes, költő, nyelvtudós, az MTA tagja. Költőként a hazafias versek szerzőjeként ismert. Nyelvészként fő műve a hatkötetes *A magyar nyelv szótára*, amelyet a *Czuczor-Fogarasi* néven emlegetnek, mert Czuczor halála után Fogarasi János fejezte be.

Sziligeti Ede (1814–1878), drámaíró, színházi rendező, az MTA levelező tagja. Színészként először 1834-ben lépett fel, Budán, a *Szent István* című drámában Wentzel lovag szerepét osztották rá. Mind a három felvonásban szerepelt, de szólnia nem volt alkalma, így akarták a színpadhoz szoktatni.

Toldy Ferenc (1805–1875), irodalomtörténész, kritikus, egyetemi tanár, az MTA tagja, titkára, 1841-től 1861-ig a Kisaludytársaság igazgatója, majd másodelnöke. Legnagyobb érdeme, hogy az irodalmat fél századon keresztül összetartotta, ápolta a nemzeti nyelv szeretetét. Másik nagy érdeme a magyar irodalomtörténet rendszeres tudományos formába öntése.

A FÉNYÍRÁS HŐSKORA

Az Országos Széchényi Könyvtár jó ideje tekinti elkötelezetten vállalt feladatának értékes kulturális ténykedései között, hogy szellemi kincseinket egymás után közreadja. Nemrég két jelentős történelmi album felvételeit tette elérhetővé az online Fotótér felületén, ezzel lehetőséget nyújtva az érdeklődőknek arra, hogy az intézmény által digitalizált fényképek között böngésszenek. Az első világháborús és a két világháború közötti erdélyi gyűjtemények, továbbá Révay Ferenc úti fényképalbumai, valamint a fényképezés hőskorából származó portréfényképek közzétételét követően most a Magyar Akadémiai Album és az Országgyűlési Album is szabadon böngészhetővé vált. Mostani Lyukasóra-számunkban ezekből a kincsekből közlünk különleges összeállítást.

A Magyar Akadémiai Albumot és az Országgyűlési Albumot egyaránt 1865 és 1867 között állították össze, hatszázharminc albumfelvétel révén mutatják be a kiegyezés legnagyobb alakjait, mások mellett Andrássy Gyulát, Arany Jánost, Deák Ferencet, Eötvös Józsefet, Jókai Mórt, Podmaniczky Frigyes, Vámbéry Ármint...

A Magyar Akadémiai Album Schrecker Ignác műtermében készült a tudós társaság székházának avatási ünnepélye alkalmából. A nagy, reprezentatív album mellett Schrecker elkészítette ennek kis méretű változatát is, amelyben tudományos osztályok szerinti elrendezésben, tablóképeken láthatók az akadémikusok. Az Országgyűlési Album című reprezentatív gyűjteményt Borsos József és Doctor Albert készítette az 1865-ben összeült magyar országgyűlés képviselőiről.

Ennek a témának az OSZK ebben az évben két kiállítást is szentelt: 2024. március közepétől június közepéig volt látogatható *A magyar portréfényképezés kezdetei az 1840–50-es években* című tárlat, június 22-én pedig megnyílt *„Az emberi arc megörökítése” – a 19. századi magyar portréfényképezés különlegességei* című kiállítás, amely 2025. január 30-áig várja az érdeklődőket az Országos Széchényi Könyvtár VII. emeletén, a Kápolnatérben, vagyis a Történelmi Fénykép- és Interjúterem kutatótermében.

A magyar portréfényképezés kezdetei az 1840–50-es években című kiállításon nemcsak a gyűjteményben fellelhető, különleges technikájú fotográfiákat mutatták be, hanem röviden a kísérletezés korszakát is, azt az utat, ahogy a fotográfia a camera obscurától eljutott a tömegesen előállított kabinetfotóig.

A bőrkötéses Magyar Akadémiai Album

Az 1848-i országgyűlés megnyitása, könyvomat Borsos József rajza után

Az akadémiai album első lapja

Az Országos Széchényi Könyvtár számos olyan értékes felvételt őriz a fotográfia korai korszakából, amelyek ma már kevésbé ismert, különleges technikákkal készültek – ez még a kísérletezés korszaka.

A könyvtár birtokában lévő legkorábbi felvételek dagerrotípiák. Különleges eszmei értéke van az *Egressy Gábort* ábrázoló két felvételnek, hiszen ő az 1848-as forradalom egyik fontos szereplője. A kiállításon nemcsak ezek, hanem az *Egressy Gábor fairól*, *Ákosról* és *Árpádról* készült kettős portré is szerepelt, valamint egy ritkaság, a Reisner Zsigmond műterméből fennmaradt egyetlen dagerrotípiá.

A fényírás az első időszakban elsősorban a portrét jelentette. Noha ismerünk csendéleteket, bel- és kültéri felvételeket is, de jóval kevesebbet, mint képmást. A ritka kivételek egyike a kiállításon bemutatott, *Besztercebánya főterét* megörökítő, sópapírra nagyított felvétel 1850-ből.

A Magyar Akadémiai Album és az Országgyűlési Album 2025 január végéig megtekinthető „Az emberi arc megörökítése” – A 19. századi magyar portréfényképezés különlegességei című OSZK-kiállításon. Itt a könyvtár gyűjteményének számos különleges, korai fotográfiai eljárásokkal készült portréfelvétele is látható.

A korai fényképezési eljárások időszakában még a portréfestészet is eleven műfaj volt, jó néhány hivatásos festő vált fényképésszé. A legismertebbek közülük *Marastoni Jakab*, *Mayer György*, *Kawalky Lajos*, majd valamivel később *Borsos József* és *Barabás Miklós*. Kísérletező-kutató tudósok, valamint gyógyszerészek, optikusok, ötvösök közül is számosan eljutottak a fényképezéshez. A régről ismert módszerek, mint

az olaj- és akvarellfestészet színezés útján alkalmanként keveredtek a fényképezéssel, átmenetet képezve a hagyományos portréművészet és a friss, még felfedezésre váró technikák között: ilyen a kiállított portrék közül Pörtl Máttyás vendéglős színezett portréja, az Ismeretlen férfi színezett arcképe, illetve Bulyovszky Gyula színezett képmása.

Később, a 19. század második felében a „hagyományos” képzőművészet fokozatosan elkülönült a portréfényképezéstől.

A tömeges portréfényképezés időszaka az albumintéchnika elterjedésével következett be. Az új technikák új formátumokkal párosultak. 1854-től a vizitkártya, 1866-tól a kabinetkép indult világhódító útra. Az 1860-as években Magyarországon is megjelentek az első olyan fénykép-albumok, amelyek százával tartalmaztak kis alakú, azonnal sokszorosítható portréképeket. Az első jeles alkalomra készült hivatalos albumok között szerepel a szóban forgó, 1865-ben kiadott *Magyar Akadémiai Album* és az 1865–67. évi országgyűlés tagjait megörökítő album.

De vajon miért éppen a portré vált majdhogynem egyeduralgkodó műfajjá a fényképezés első fél évszázadában? Az egyik ok gyakorlati: a sokrészes felszerelést, különféle vegyszereket precíz használatát és akkuratúsan elvégzendő lépéseket igénylő korai eljárásokkal bonyolult volt a szabadban alkotni. A másik ok viszont a fénykép közönségének igényeiben keresendő: az örökkévalóságnak megőrizni a számunkra legfontosabbat, vagyis családtagjaink, barátaink, életünk fontos szereplőinek képmását. A fényképek kialakításának és méretének hála, immár mindenki magával vihetette, elküldhette, elővehette a felvételeket.

Az OSZK anyaga alapján összeállította: S. I.

Markusovszky Lajos (1815–1893) orvos, honvéd-orvos, a modern magyar egészségügyi oktatás egyik megszervezője, a Magyar Tudományos Akadémia tagja.

Nagy Iván (1824–1898) felsőgyőri Nagy Iván, az egyik legnagyobb hatású magyar genealógus, heraldikus, történész. Tizenhárom kötetes *Magyarország családi címereivel és nemzékrendi táblákkal* című műve ma is alapvető forrása a családkutatóknak.

Illés Pál (1793–1871), Edvi Illés Pál, költő, evangélikus lelkész, az MTA levelező tagja. Munkái nagyjából az ifjúság és a nép vallásos nevelésére irányulnak. Szorgalmazta a néphagyományok gyűjtését.

Révész Imre (1826–1881) történész, református lelkész, egyháztörténelmi és egyháztörténelmi kutató és író, az MTA levelező tagja, a református közvetítő teológia atyja és a debreceni újorthodoxia elindítója.

Vámbéry Ármín (1832–1913), eredeti nevén Wamberger Hermann, magyar orientalista, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja.

Erdélyi János (1814–1868) magyar ügyvéd, költő, kritikus, esztéta, népköltés gyűjtő, tanár, az MTA rendes tagja, a Kisfaludy Társaság titkára.

Xantus János (1825–1894) csiktoplócái Xántus János (az Amerikai Egyesült Államokban ismert nevén John Xantus de Vesey), magyar természettudós, utazó, néprajzkutató, az MTA levelező tagja. Az 1848–49-es szabadságharcban önkéntes nemzetőr, majd honvéd tüzér. Részt vett a pákozdi csatában és huszár főhadnagyként Komárom védelmében.

Csengery Antal (1822–1880) reformpolitikus, közigazdász és történész, az MTA tagja. A kiegyezést megelőző és követő években irányító szerepe volt az irodalmi és tudományos életben. A magyar mitológiai kutatás módszertani kérdéseivel és társadalomfejlődési problémákkal is foglalkozott.

Fogarasi János (1801–1878) alsóviszti Fogarasi János, magyar nyelvtudós, jogász, zeneszerző, néprajzkutató, az MTA tagja. Fő műve az első magyar értelmező szótár, *A magyar nyelv szótára*, amelyet 1845-től Czuczor Gergellyel közösen szerkesztett, 1866-tól pedig egyedül.

Szász Károly (1829–1905), Szemerjai Szász Károly, református lelkész, a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke 1884-től 1903-ig, emellett költő, drámaíró, műfordító, esztéta, politikus, az MTA tagja.

Lenhossék József (1818–1888), magyar orvos, anatómus, antropológus, az MTA rendes tagja. A magyarországi anatómia korai, XIX. századi korszakának jelentős alakja.

Rómer Flórián (1815–1889), bencés szerzetes, régész, művészettörténész, festőművész, egyetemi tanár, az MTA tagja, nagyváradi nagyprépost-kanonok, címzetes püspök, a magyar régészet atyja.

Kriza János (1811–1875), néprajzkutató, költő, műfordító, az MTA tagja, egyben unitárius lelkész, erdélyi magyar unitárius püspök 1861-től haláláig.

Than Károly (1843–1908), Apáti Than Károly Antal, magyar kémikus, a budapesti tudományegyetem egykori kémia tanára, az MTA tagja. 1872-től 1880-ig a Királyi Magyar Természettudományi Társulat elnöke.

Trefort Ágoston (1817–1888), teljes nevén Trefort Ágoston Ádám Ignác, magyar művelődéspolitikus, reformer, publicista, vallás- és közoktatásügyi miniszter, az MTA tagja, később igazgatója, majd elnöke 1885-től 1888-ig.

Károlyi György (1802–1877), gróf nagykárolyi Károlyi György, királyi valóságos belső titkos tanácsos, magyar királyi főudvarmester, politikus, mecénás, az MTA tagja. Széchenyi István és Wesselényi Miklós mellett a reformkor egyik legnagyobb formátumú alakja.

Hollán Ernő (1824–1900), kislódi Hollán Ernő, magyar hadmérnök, altábornagy, államtitkár, főrendiházi tag, valóságos belső titkos tanácsos, az MTA tagja, a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet alapítója és első elnöke.

Gyulai Pál (1826–1909), magyar irodalomtörténész, költő, író, egyetemi tanár, műkritikus, 1879-től 1899-ig Kisfaludy Társaság elnöke, az MTA tiszteleti tagja, a magyar főrendiház tagja és jegyzője.

Asbóth Lajos (1803–1882), nemescsói Asbóth Lajos, az 1848-49-es magyar szabadságharc honvéd tábornoka, a dualizmus korszakának jeles hadtudományi írója, az MTA levelező tagja.

Podmaniczky Frigyes (1824–1907), báró podmaninai és aszódi Podmaniczky Frigyes, magyar politikus, író, valóságos belső titkos tanácsos, országgyűlési képviselő, a Fővárosi Közmunkák Tanácsa alelnöke, az MTA levelező tagja.

Kemény Zsigmond (1814–1875), magyargyerőmonostori báró Kemény Zsigmond, magyar író, publicista, politikus. A magyar romantikus regényirodalom Jókai Mór melletti legnagyobb alakja. 1867-től haláláig a Kisfaludy Társaság második elnöke.

Andrassy Manó (1821–1891), gróf Andrassy Manó, autodidakta festőművész, karikaturista, műgyűjtő, az MTA tagja, országgyűlési képviselő, id. Andrassy Gyula gróf testvére.

Tompa Mihály (1817–1868), magyar költő, a népi-nemzeti irodalmi irányzat egyik legjelentősebb képviselője, református lelkész, az MTA tagja.

Falk Miksa (1828–1908), magyar író, politikus, országgyűlési képviselő, az MTA tagja, a Szent István-rend középkeresztese, a bölcsélet arany okleveles és az államtudományok tiszteletbeli tudora, a Magyarországi Hírlapírók Nyugdíjintézetének elnöke.

Eötvös József (1813–1871), báró vásárosnaményi Eötvös József, magyar jogász, író, a Batthyány-kormány, majd az Andrassy-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere, az MTA és a Kisfaludy Társaság első elnöke, Eötvös Ignác politikus fia, Eötvös Loránd fizikus apja.

Jedlik Ányos (1800–1895), magyar természettudós, felfedező, bencés szerzetes, kiváló oktató (eredeti neve Jedlik István, az Ányos a rendben felvett neve), hozzá fűződik az első villanymotor megalkotása, az öngerjesztés elve, a dinamóelv első leírása, a szódavíz magyarországi gyártása és a feszültségszorzó felismerése.

Barabás Miklós (1810–1898), magyar festő, az első, aki a festészetből meg tudott élni, grafikus, fényképész, az MTA tagja. A magyar biedermeier festészet kiváló mestere, az egyik legkorábbi magyar fényképész, az MTA levelező tagja, aki elsősorban arcképfestőként szerzett hírnevet.

Szilády Áron (1837–1922), református lelkész, irodalomtörténész, nyelvész, orientalista, az MTA tagja. A régebbi magyar irodalom szakértőjeként értékes tanulmányokat publikált a témában, kiadványai közé tartozik a régi magyar költők gyűjtemény (*Régi Magyar Költők Tára*).

Benyovszky Zsigmond (1798–1873), benyói és urbanói gróf Benyovszky Zsigmond, publicista, akadémikus, a Benyovszky család grófi ágának sarja.

Szemere Miklós (1802–1881), költő, ügyvéd, politikus, az MTA levelező és a Kisfaludy Társaság tagja.

Gönczy Pál (1817–1892), magyar pedagógus, a magyar népoktatásügy kiemelkedő képviselője, az MTA tagja.

Egressy Gábor (1808–1866), színész, a Nemzeti Színház első társulatának tagja, a Kisfaludy Társaság tagja, Petőfi Sándor barátja, Egressy Béni zeneszerzőnek, a Szózat megzenesítőjének a bátyja. A Színészeti Tanoda alapító tanára 1865-ben

Lévay József (1825–1918), költő, műfordító, a Magyar Tudományos Akadémia tagja.

Lónyay Menyhért (1822–1884), nagylónyai és vásárosnaményi gróf Lónyay Menyhért, a Lónyay családból való magyar arisztokrata politikus, publicista, k. u. k. miniszter, előbb magyar pénzügyminiszter az Andrássy-kormányban, majd az Osztrák–Magyar Monarchia közös pénzügyminisztere. Az MTA tagja, majd annak elnöke 1871-től 1884-es haláláig.

Vámbéry Ármin (1832–1913), magyar orientalista, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja. Világhírű közép-ázsiai utazó, egyetemi tanár, a török filológia kiváló szaktekinélye.

Greguss Ágost (1825–1882), bölcséleti doktor, egyetemi tanár, esztéta, az MTA tagja, a Kisfaludy Társaság másodelnöke. Apja, Greguss Mihály szintén híres esztéta volt és evangélikus iskolában először adta elő a bölcséleti tárgyakat magyar nyelven.

Lugossy József (1812–1884), magyar nyelvész, orientalista, az MTA tagja. Részt vett a szabadságharcban, utána néhány hónapig bujdosott, majd Pesten bibliográfiával foglalkozott. 1877-től mint rendkívüli tanár szanszkrit nyelvet tanított.

Fényes Elek (1807–1876), közgazdasági statisztikai és földrajzi író, a honismereti szemlélet és munkálkodás hazai megteremtője, a magyarországi közgazdasági statisztika első jelentős képviselője, az MTA levelező tagja, 1837-től, rendes tagja.

Duka Tivadar (1825–1908), dukafalvi és kucsini Duka Tivadar orvos, honvéd százados, a brit hadsereg őrnagya, az MTA levelező, majd tiszteleti tagja.

Bugát Pál (1793–1865), orvos, egyetemi tanár, az MTA tagja, nyelvújító, a magyar orvosi nyelv egyik megteremtője. 1841-től 1844-ig a Királyi Magyar Természettudományi Társulat elnöke.

Ráth Károly (1829–1868), történész, levéltáros, az MTA levelező tagja. Rokona volt Rát Mátyásnak, aki az első magyar hírlapot, a Magyar Hírmondót alapította. Részt vett a szabadságharcban, Kmety György hadsegéde lett. Akadémiai székfoglalója a török hódoltságról írt értekezése volt.

Hollósy Jusztián (1819–1900), csillagász, bencés apát, az MTA levelező tagja. A teológiát Pannonhalmán hallgatta. Fontos munkája a Népszerű csillagászat című műve, amely az MTA által koszorúzott pályamű lett 1864-ben.

Kerékgyártó Árpád (1818–1902), művelődéstudományi, egyetemi tanár, az MTA levelező tagja.

Galgóczy Károly (1823–1916), mezőgazdász, közgazdász, statisztikus, történész, ügyvéd, gazdasági író. Az Országos Magyar Iparegyesület, az Első Magyar Gőzhajóárság és az Erdélyi Gazdasági Egyesület egyik megalapítója, az MTA tagja. Munkáiban a kapitalista fejlődést szorgalmazta. Számos műve ma is forrás értékű.

Szilágyi Ferenc (1797–1876), magyar történész, tanár, újságíró, az MTA levelező tagja. Szilágyi Sándor történész édesapja. A Magyar Tudományos Akadémián felolvasásaival tizenöt alkalommal lépett föl, csaknem kizárólag Erdély XVIII. századi történelméről vett értekezéseivel.

Szilágyi Sándor (1827–1899), magyar történész, az MTA rendes tagja. Fél évszázados működése alatt számos könyvet írt újkori magyar és erdélyi történeti témakörökből. Utolsó műve a Pauler Gyulával összeállított *A magyar honfoglalás kútfői* című monumentális szöveggyűjtemény.

Greguss Gyula (1829–1869), magyar természettudós, műfordító, a pesti evangélikus gimnázium igazgató-tanára, az MTA és a Kisfaludy Társaság tagja.

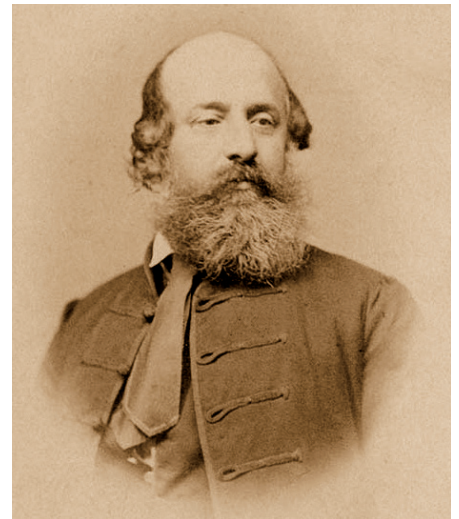
Prónay Albert (1801–1867), báró tótprónai és blatnicai Prónay Albert, táblabíró, helytartó, titkos tanácsos, koronaőr, evangélikus egyházkerületi felügyelő.

Andrássy György (1797–1872), krasznahorkai és csíkszentkirályi gróf Andrassy György, császári és királyi kamarás, valódi belső titkos tanácsos, Magyarország főpohárnokmestere, az MTA tagja.

Domanovszky Endre (1817–1895), magyar filozófus, filozófiai író, jogakadémiai tanár, az MTA levelező tagja. Fontosabb tudományos munkái: *A bölcsészet története*nek hat kötete 1870 és 1890 között, valamint *A logica fogalma*, 1876.

Korponay János (1819–1881), katonatiszt, hadtudományi író, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, Abaúj vármegye főlevéltárosa.

Esterházy Pál (1786–1866), herceg galántai Esterházy Pál Antal, diplomata, a király személye körüli miniszter, Sopron vármegye örökös főispánja, az Aranygyapjas rend lovagja, a Magyar Királyi Szent István-rend nagykeresztese, valóságos belső titkos tanácsos, császári és királyi kamarás.

Baththyány Fülöp (1781–1870), herceg németújvári Baththyány-Strattmann Fülöp, magyar főnemes, császári-királyi kamarás, a nemesi felkelők ezeres kapitánya, valóságos titkos tanácsos. Bőkezű mecénás, aki ugyanúgy 60 ezer forintot ajánlott fel az 1825-ös pozsonyi országgyűlésen az MTA megalapítására, mint gróf Széchenyi István.

Ipolyi Stummer Arnold (1823–1886), valóságos belső titkos tanácsos, az MTA igazgató tagja, a Kisfaludy Társaság tagja, a törökszentmiklósi templom plébánosa. A magyar művészettörténet egyik úttörője. 1878-tól 1886-ig a Magyar Történelmi Társulat elnöke.

Torma Károly (1829–1897), csicsókeresztúri Torma Károly bölcsészdoktor, régész, egyetemi tanár, országgyűlési képviselő, az MTA rendes tagja.

Székács József (1809–1876), a Bányai Evangélikus Egyházkerület püspöke 1860-tól 1872-ig, író, az MTA tagja.

Beöthy Leó (1839–1886), szociológiai, közgazdasági és statisztikai író, az MTA levelező tagja, A Hon című lap szerkesztője. A társadalmi fejlődés kezdeteiről 1882-ben megjelent fő munkájában néprajzi, szociológiai és természettudományi szempontból elemezte a primitív népek társadalmi életét. Írt elbeszéléseket és regényeket is.

Kubinyi Ferenc (1796–1874), felsőkubini és nagyolaszi Kubinyi Ferenc, paleontológus, politikus, az MTA tagja.

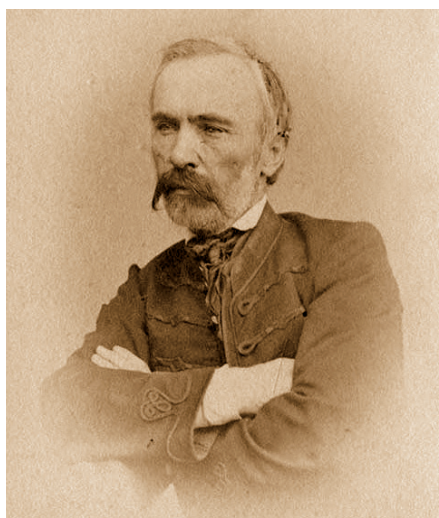
Scitovszky János (1785–1866), nagykeri Scitovszky János, bíboros, hercegprimás, esztergomi érsek, az MTA igazgatósági tagja.

Úrházy György (1823–1873), magyar újságíró, író, országgyűlési képviselő, honvédtiszt, az MTA levelező tagja.

Konek Sándor (1819–1882), statisztikus, jogtudós, az MTA rendes tagja. Az államtudománytól a XIX. század során elkülönülő statisztika úttörő alakja volt, munkásságával jelentősen hozzájárult a hazai statisztika elméleti alapjainak megerősítéséhez.

Berde Áron (1819–1892), Laborfalvi Berde Áron, magyar jogász, közgazdász, egyetemi tanár, az MTA levelező tagja, az első magyar meteorológiai és klimatológiai szakkönyv szerzője, a Kolozsvári Tudományegyetem első rektora.

Karácson Mihály (1796–1869), a József Ipartanoda (a mai Műegyetem) első igazgatója, „reformkori menedzser”, a magyar műszaki oktatás egyik megerősítője, tudós, jogtanár, író, táblabíró, királyi bíró.

A FÉNYKÉPÉSZET ÜTTÖRŐI

A hogyan arról már írtunk, a *Magyar Akadémiai Album* Schrecker Ignác műtermében készült a Magyar Tudományos Akadémia székházavatató ünnepe alkalmából, az *Országgyűlési Album* című reprezentatív gyűjteményt pedig Borsos József és Doctor Albert készítette az 1865-ben összeült magyar országgyűlés képviselőiről. A fényírás hőskorának fotográfusairól érdemes kicsit többet is megtudnunk.

Schrecker Ignác fényképezési műterme

Az akadémiai album 1865-ben jelent meg, és a borkötéses, fedelén az Akadémia bronzveretű címerét viselő, részletes album a tagok mellkép formátumú arcképeit tartalmazza. A magyarországi fényképek kivétel nélkül Schrecker Ignác műtermében készültek.

Schrecker Ignác (1834–1888), születési nevén Izsák, a csehországi Golčuv Jeníkovban született. A német anyanyelvű, zsidó vallású, közrendű családról csak néhány információ ismert, az édesapa kesztyűkészítő iparosmester volt. Schrecker 1854-ben fél évet tanult Marastoni Jakab 1846-ban megnyílt művészképző iskolájában, a fej- és díszítményrajzaiért oklevelet elnyerő fiatalember 1856-ban Komáromban kapott rajztanári állást. Egyes vélemények szerint fényképezési műtermét 1862-ben nyitotta meg Pesten, a Bálvány (ma Október 6.) utca 3. szám alatt, a Kappl-féle házban. Az 1873. évi bécsi világiállítás katalógusa szerint azonban a műterem megnyitása csak egy évvel később történt meg. Ami biztos, hogy az 1860-as években egyidejűleg tíz alkalmazottat is foglalkoztatott, és nemcsak egyszerű segédek dolgoztak műtermében, hanem a fényképezési eljárásokhoz értő, a technikát külföldön elsajátító szakemberek is. Vállalkozása keresett lett arisztokrata és polgári körökben egyaránt.

Schrecker Ignác első fényképét legkésőbb 1860-ban készítette el. A nagy példányszámú, 1854-től 1921-ig megjelenő *Vasárnapi Ujság* 1857-ben közölt először olyan illusztrációt, mely egy fénykép után készült. A következő, fotóhasználatra vonatkozó utalás a hetilapból 1860-ból származik, ez az illusztráció a községi „bírói pálca” átadását örökítette meg, és a megjegyzés szerint a nyomat Schrecker Ignác fényképfelvétele alapján készült.

Önálló fényképezési műterme ekkor még nem volt Schreckernek, nagy valószínűséggel vagy vándorfényképezésként, vagy még inkább egy már üzemelő műterem alkalmazottjaként készíthetett felvételeket az 1860-as évek legelején. Schrecker Ignác mindenesetre egyre híresebb lett, és egyre jobb minőségű portrékat készített, Pesten például egyike lehetett azon kevés fotográfusnak, aki levehette Deák Ferencet. A „haza bölcsét” először Simonyi Antal fényképezte le 1861-ben, a következő portrét az államférfiről Schrecker készítette négy évvel később.

Schrecker első személyi albuma az 1864. évhez, egy jeles alkalomhoz kapcsolódik, a pesti Llyod-palotában rendeztek bazárt a szűkölködők javára. Az eseményen magyarországi dámáktól is lehetett különféle por-

Nemzetőr 1848
– Borsos József
festménye

tékákat vásárolni, Schrecker az árusító hölgyeket fényképezte le a bazáron viselt ruhájukban, bazári díszletek között. A műtermében készült felvételekből feltehetően egy nagyobb alakú és egy kisebb kivitelezésű fényképalbumot is összeállított, a befolyt összegeket pedig az alföldi szegényeknek kínálta fel a fényképész.

De a fényképész más módon is gondoskodott arról, hogy minél több emberhez eljusson munkásságának híre. Ennek érdekében a bazáralbum egy diszpéldányát egyenesen Erzsébet császárnénak ajánlotta fel, aki azt el is fogadta, és hasonlóan tett József királyi főherceg is a neki felkínált albummal. Ezek az ajándékozások az uralkodói, arisztokrata körökben prezentálták Schrecker Ignác szakértelmét és rátermettségét, és a felsőbb köröktől származó elismerések fontos szerepet játszhattak a műterem és a fényképezési termékek népszerűsítésében. 1864-ben a hírnév már bekopogtatott a fényképész műtermének ajtaján.

Az album melletti elköteleződés egyik tanújele volt, amikor báró Eötvös József, az

Akadémia alelnöke többször kérte levélben a tagokat, hogy a palota ünnepélyes megnyitására készítendő díszalbum számára fényképeztessek le magukat Schrecker Ignác fényképezésnél.

„A Magyar Tudományos Akadémia palotájának ünnepélyes megnyitásaig Schrecker Ignác pesti fényképész ur egy disz-album kiadására ajánlkozik, mely az Akademiának minden tagját magában foglalja. Midőn ezen »Akadémiai album« elterjesztése által a kiadó a bekövetkező ritka ünnepélyt emelni és az ekkor életben levő tisztelt tagok külső emlékét egy diszes gyűjteményben az utókornak átadni akarja, – ezzel egyszersmind az »Írói segélyegylet« vállalatához is járulni törekszik. Az Akadémia tudós tagjai ennél fogva tiszteletteljesen fölkéretnek, hogy, a mennyire foglalkozásuk engedi, fennevezett fényképész urnál (Bálvány-utca 3-ik szám) az említett célra magokat lefényképeztetni ne terheltessenek.”

(Eötvös József körlevele az akadémiai tagoknak,
Pest, 1864. november 23.)

– MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár
és Régi Könyvek Gyűjteménye.)

Borsos József és Doctor Albert fényképezési együttműködése

Doctor Albert születési és életrajzi adatai bizonytalanok. Lyka Károly szerint 1818–1887 között élt, Fleischer Gyula szerint 1813-ban született Tinnyén. A tinnyei anyakönyvi bejegyzések szerint apja Doctor Jakab, édesanyja Doctor Josefin. Édesapja a tinnyei közbirtokosság háziorvosa, 1842 és 1846 között pedig Kossuth háziorvosa is volt. (Kossuth ebben az időszakban itt telepedett le.) Doctor Albert 1841 augusztusában iratkozott be a Bécsi Képzőművészeti Akadémiára a Leopold Kupelwieser vezetése alatt álló rajzosztályba, majd festészetet tanult. Az 1840-es évek második felében költözött fel Pestre, ahol rajzitanítással és arcképek

festésével foglalkozott. Alkotásai közül kiemelkedik Guyon-Debaufre Richárd, az 1848–49-es magyar szabadságharc honvéd tábornokának képmása. A Pesti Műegylet kiállításain először 1846-ban egy arcképpel vett részt, s ettől kezdve 1854-ig csaknem minden évben kiállította néhány munkáját. Fényképészeti tevékenysége előtt, az 1850-es évek végén tette le az eszetet.

Borsos József (1821–1883) már tizenhárom évesen a pesti rajznoda egyik legkedveltebb tanítványa lett, később két évre Leopold Kupelwieser tanítványa volt a Bécsi Képzőművészeti Akadémián. Az akadémikus mester konvencionális tanítási módja helyett 1842-ben aztán a divatosabb és modernebb Ferdinand Waldmüller magániskolájába iratkozott be. 1845-ben már beérkezett művész, arcképeinek megrendelői a tehetősebb körökből kerültek ki. Bécsi élete mellett sem feledkezett meg azonban hazájáról, szorgalmasan küldte vásznait a Pesti Műegylet kiállításaira. Az 1848-as forradalom hazacsábította őt is, rajzolt az országgyűlés megnyitására. 1850-ben visszatért Bécsbe, és üzleti vállalkozásokba fogott. Fő művét, a *Lányok bál után* című remeket ekkor festette meg.

Borsos Bécsből feltehetőleg alapos fényképészeti ismeretekkel és tudással tért haza. Borsos József és Doctor Albert sorsa hivatalosan az 1860-as évek elején fonódott össze. A műtermüket 1861-ben engedély nélkül működtették, a hivatalos nyitásra csak 1862-ben került sor az Országút (mai Múzeum körút) 42. sz. alatt, a régi botanikus kert helyén, a hajdani Nemzeti Színház tőszomszédságában. A *Hölgyfutár* így írt erről:

„Borsos József és Doktor Albert arcképfestők, a fűvészkertben egy photograph intézetet nyitottak. Volt alkalmunk néhány itt készült képet látni, melyek különösen sikerültek, és ezért méltán ajánlhatjuk a közönség figyelmébe.”

A fényképek színezésének terjedése egybeesik a műtermük indulásával, ugyanis a módszer az 1860-as évek elején vált ismertté szélesebb körben. A művészek felfedezik, hogy az egyszínű albuminképeknél jóval vonzóbb lehet a természet színeinek visszaadását kísérő színezett fénykép. A közönség azonban évtizedeken át idegenkedett a drágább és

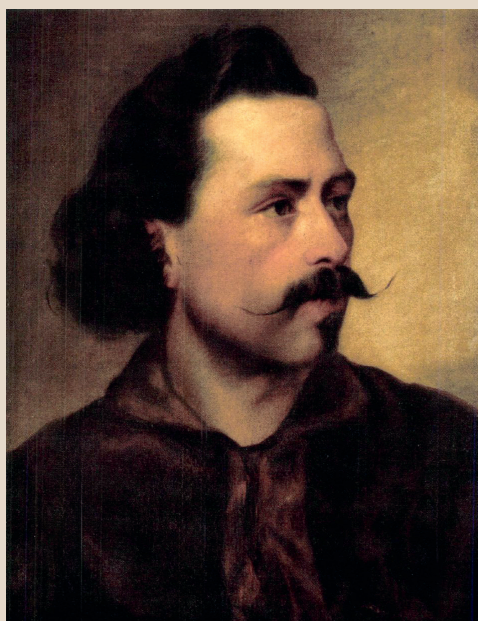
szokatlan képektől, csak a legtehetősebbek engedték meg maguknak a színezett képek megvásárlását. A színezett fényképek készítésében a rangosabb műtermek jártak élen. Borsos József fényképein egykori portréit, zsánerképeit láthatjuk viszont. Alkotásain az előkelőségre törekvő beállítás és a biedermeier hangulat jellemző.

Borsos József és Doctor Albert fényképészeti tanintézetében nemcsak oktatták a fotografálást, hanem árulták az intézet kipróbált vényeit, felfedték a negatív és pozitív képek sikertelenségének okait. Kezdőknek alapos elméleti és gyakorlati oktatást tartottak. Borsos József saját gyártnányú albumin papírjait is kínálták. A fényképezés többsége egészen a század végéig ezt az általuk ezüstözött, vékony, finom tónusú és fényes felületű albumin papírt használta. *Fényképészeti tankönyvecske* címmel kiadtak egy oktató füzetet

is. A *Vasárnapi Ujság* 1864 augusztusában így ír erről:

„Fényképészeti tankönyvecske» melyben hiven közöltetnek mindazon vények, melyek a tanintézetben biztos sikerrel használtak a sajtó alul már kikerülvén, kapható magyar és német nyelven nemcsak az intézetben, de ezentul minden könyvkereskedésben... Közöltetnek mindazon receptek és eljárások is, melyeket még sok fényképész csak névről mint arcanumot ismer, s a melyek valóban haszonnal s biztosan alkalmazhatók...”

Schrecker Ignác és Borsos József fényképészeti ajánlása

Borsos József portréja 1859-ből

Bethlen Gábor (1836–1897), gróf bethleni Bethlen Gábor, politikus, országgyűlési képviselő, főispán. 1885-ben egyik megalapítója s haláláig elnöke az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyletnek (EMKE)

Ács Károly (1823–1894), bankházi Ács Károly, nyelvész, népköltészet-kutató, országgyűlési képviselő. Az 1848-as szabadságharc idején szabadcsapatot szervezett. Világos után bujdosott, elfogatása után hatéves várfogságra ítélték.

Lónyay Menyhért (1822–1884), gróf Lónyay Menyhért, politikus és publicista, miniszterelnök, az MTA tagja Bölcsészettudományi, jogi és közgazdasági tanulmányokat folytatott.

Somsich Pál (1811–1888), saárdi Somssich Pál politikus, a képviselőház alelnöke, majd elnöke.

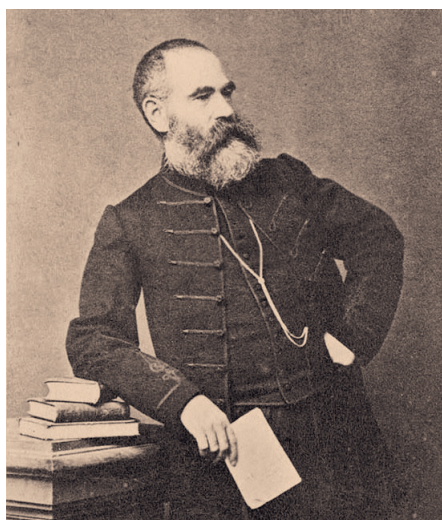
Szász Károly költő (1829–1905), Szemerjai Szász Károly református lelkész, a Dunamelléki református egyházkerület püspöke 1884-től 1903-ig, emellett költő, drámaíró, műfordító, esztéta, politikus, a Magyar Tudományos Akadémia tagja.

Podmaniczky Frigyes (1824–1907), báró podmanini és aszódi Podmaniczky Frigyes, magyar politikus, író, valóságos belső titkos tanácsos, országgyűlési képviselő, a fővárosi közmunkatanács alelnöke, az MTA levelező tagja.

Nyáry Pál (1805–1871), nyáregyházi Nyáry Pál, politikus, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánja, képviselő, az Országos Honvédelmi Bizottmány tagja. Reformkori politikus, aki részt vett az 1848–49-es forradalom és szabadságharcban, meghatározó szereplője volt a pesti forradalomnak, az Országos Honvédelmi Bizottmány tagja.

Madarász József (1814–1915), kislaludi Madarász József, magyar politikus, az 1832–1836-os rendi országgyűlésen országgyűlési követ, majd 1848-tól kezdve egészen 1915-ös haláláig folyamatosan országgyűlési képviselő, rövid ideig a magyar képviselőház elnöke, a Függetlenségi Párt emblematikus figurája.

Andrassy Gyula (1823–1890), idősebb csíkszentkirályi és krasznahorkai gróf Andrassy Gyula magyar arisztokrata politikus, előbb a Magyar Királyság miniszterelnöke, majd az Osztrák–Magyar Monarchia közös külügyminisztere. Az 1867-i kiegyezés miniszterelnöke.

Kemény Zsigmond (1814–1875), báró Kemény Zsigmond, magyar író, publicista, politikus. A magyar romantikus regényirodalom Jókai Mór melletti legnagyobb alakja. 1867-től haláláig a Kisfaludy Társaság második elnöke.

Horvát Boldizsár (1822–1898), magyar író, költő, jogtudós, politikus, igazságügy-miniszter az Andrássy-kormányban. Az MTA és a Kisfaludy Társaság tagja.

Perczel Mór (1811–1899), bonyhádi lovag Perczel Mór, Tolna vármegyei földbirtokos, honvéd tábornok, az 1848–49 évi szabadságharc egyik katonai vezetője.

Keglevich István (1840–1905), buzini gróf Keglevich István, magyar császári és királyi kamarás, az Országgyűlés Főrendiházának tagja. Az állami színházakat felügyelő intendáns.

Zichy Jenő (1837–1906), gróf zicsi és vázsonykői Zichy Jenő Ince, magyar szakíró, politikus, Ázsia-kutató, az MTA tiszteleti tagja.

Eötvös József (1813–1871), báró vásárosnaményi Eötvös József Károly Bertalan Adalbert, magyar jogász, író, a Batthyány-kormány, majd az Andrássy-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere, az MTA és a Kisfaludy Társaság első elnöke, Eötvös Ignác politikus fia, Eötvös Loránd fizikus apja.

Szapáry Gyula (1832–1905), gróf Szapáry Gyula magyar arisztokrata politikus, országgyűlési képviselő, tárnokmester. Előbb magyar belügyminiszter a Szlávy- és a Bittó-kormányban, majd a Tisza Kálmán-kormány pénzügy-, majd földművelésügyi minisztere, utána a Magyar Királyság miniszterelnöke.

Tisza Kálmán (1830–1902), borosjenői Tisza Kálmán magyar nagybirtokos, politikus, előbb magyar belügyminiszter a Wenckheim-kormányban, majd a Magyar Királyság miniszterelnöke 1875-től 1890-ig. A Szabadelvű Párt vezető politikusa és a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági tagja.

Jókai Mór (1825–1904), ásvai Jókay Móric, közművelt néven Jókai Mór, a márciusi ifjak egyike, regényíró, a „nagy magyar mesemondó”, országgyűlési képviselő, főrendiházi tag, az MTA igazgató-tanácsának tagja, a Szent István-rend lovagja, a Kisfaludy Társaság tagja, 1876-tól 1903-ig a Petőfi Társaság elnöke, a Dugonics Társaság tiszteletbeli tagja.

Károlyi Ede (1821–1879), gróf Károlyi Ede, 1848–49-ben a nemzetőrség őrnagya, ellenzéki országgyűlési képviselő, 1869-től a felsőház tagja. Károlyi Mihály miniszterelnök anyai nagypapja.

Szapáry Géza (1828–1898), gróf Szapáry Géza Antal Ágost Miklós, politikus, Zala vármegye főispánja, fiumei kormányzó, titkos tanácsos, főudvarmester, az Osztrák Császári Lipót-rend nagykeresztese, az Osztrák Császári Vaskorona-rend lovagja.

Csáky Albin (1841–1912), körösszegi és adorjáni gróf Csáky Albin, vallás- és közoktatásügyi miniszter, valóságos belső titkos tanácsos, magyar királyi főosztálynokmester, tárnokmester, a főrendiház elnöke, az Aranygyapjas rend vitéze.

Bethlen János (1811–1879), gróf Bethlen János, országgyűlési képviselő, az erdélyi református egyházkerület igazgató-tanácsosa.

Széchenyi Béla (1837–1918), gróf sárvár-felsővidéki Széchenyi Béla István Mária, magyar utazó, koronaőr, Széchenyi István gróf, „a legnagyobb magyar” fia.

Zichy Nándor (1828–1911), gróf zicsi és vázsonykői Zichy Nándor, politikus, a Katolikus Néppárt alapító elnöke és egyik országgyűlési képviselője.

Deák Ferenc (1803–1876), kehidai Deák Ferenc, magyar politikus, jogász, táblabíró, államférfi, országgyűlési képviselő és a Batthyány-kormány igazságügy-minisztere. A reformkorban és a dualizmusban is meghatározó szerepet vállalt, akit „a haza bölcse” és „a nemzet prókátora” jelzővel is kitüntettek.

Torma Károly (1829–1897), csicsókeresztúri Torma Károly bölcsészdoktor, régész, egyetemi tanár, országgyűlési képviselő, az MTA rendes tagja.

Tóth Kálmán (1831–1881), magyar költő, dráma- és újságíró, politikus, az MTA levelező, a Kisfaludy Társaság rendes tagja.

Dedinszky József (1823–1876), dedinai és hodochini Dedinszky József ügyvéd, politikus, kormánybiztos az 1848–49-es szabadságharcban, később Csanád vármegye alispánja.

Orczy Béla (1823–1917), báró Orczy Béla, magyar országbíró, politikus, miniszter, bölcséleti és jogi doktor, császári és királyi valóságos belső titkos tanácsos és kamarás.

Szontagh Pál (1821–1911), gömöri Szontagh Pál politikus, országgyűlési képviselő evangélikus egyházi vezető.

Csengery Antal (1822–1880), reformpolitikus, közgazdász és történetíró, az MTA tagja. A kiegyezést megelőző és követő években irányító szerepe volt az irodalmi és tudományos életben.

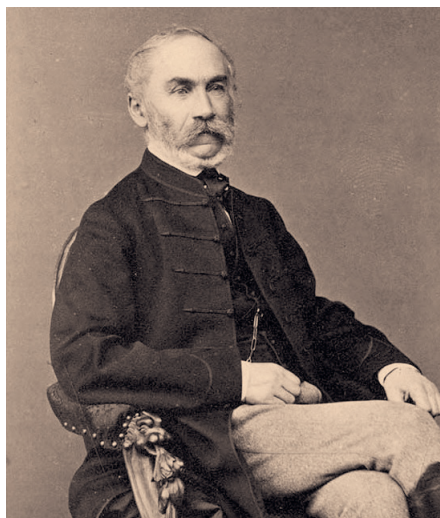
Vojnics Lukács (1825–1892), volt főhadnagyként a Szabadka városi Honvédegylet tagja. Szabadka város országgyűlési képviselője.

Zichy József ifj. (1841–1924), gróf Zichy József, politikus, főispán, miniszter. Nagy utazásokat tett Európában, Ázsiában és Amerikában. 1868–1870 és 1872–1875 között országgyűlési képviselő.

Sümeghy Ferenc (1819–1869), lovászi és szentmargitai Sümeghy Ferenc Imre, Zala vármegyei jogász, földbirtokos, politikus, fősolgabíró, a Deák-párt országgyűlési képviselője.

Lónyay Gábor (1805–1885), nagylónyai és vásárosnaményi Lónyay Gábor, magyar politikus, országgyűlési képviselő, mezőgazdasági író.

Csengeri Imre (1819–1885), magyar királyi honvédelmi miniszteri tanácsos, költő. 1861-ben a Felirati Párthoz, és később is Deák Ferenc környezetéhez tartozott.

Jankovics Marcell az otthonából, kultúrtörténeti tudásával segítette az utazókat

Felvételek a filmből

A MAGYARSÁG TOTEMÁLLATAINAK NYOMÁBAN

Kocsis Tibor, a *Flóra Film International* producer-direktora jóvoltából 2016-ban mutatták be *A magyarság totemállatainak nyomában* című, gyönyörűen fotografált ismeretterjesztő filmet, amelyet a Magyar Mozi tévésatorna nemrégiben, július elején tűzött újra a műsorára. És amikor híre jött, hogy a legutóbbi önkormányzati választások után, az egyik fővárosi, frissen megválasztott polgármester azzal kívánna kezdeni ténykedését, hogy a kerületében felállított turulszobrot eltávolítani szándékozik, egyáltalán nem tűnt feleslegesnek annak gondolata, hogy a fenti film érdekes szöveganyagát és filmképeit lapunk hasábjain közlétegyük.

Ma is együtt élünk azokkal a vadon élő állatokkal, amelyek valaha a magyarság életében igen nagy szerepet játszottak. Sok fajnak, amely számos szállal kötődött népünkhöz – haszonállatként éltek együtt vele, vadásztak rá, vadásztak vele – szakrális jelentősége is volt, totemállatként tisztelték.

A legfontosabb totemállatokat szinte mindenki ismeri. Ki ne hallott volna már a turulról, a csodaszarvasról vagy akár a táltos pariparól? Nos, ezek az állatok, pontosabban szólva hétköznapi megtestesüléseik, itt élnek velünk, körülöttünk. Ma már nem tekintünk rájuk totemállatként, mégis csodáljuk a kerecsensólyom keccses röptét, a gímszarvas agancskoronáját, és újraeled hazánkban a ló szeretete is. A film bemutatja ezeket az állatokat hétköznapi környezetükben és jelenlegi élőhelyükön, és bemutatja őket a magyarság mitológiájában is. Természetfilmes elemekkel készül a fajok bemutatása, azonban archív felvételeket, tárgyi emlékeket – régészeti leleteket, ábrázolásokat – is segítségül hívunk, hogy minél jobban körüljárják a témát.

Az ötvenperces ismeretterjesztő filmben a nézőt három szereplő vezeti végig. Szemadám György Munkácsy-díjas festőművész és Kovács Zsolt biológus az eredeti élőhelyeiken figyel meg az állatokat. Gímszarvas-megfigyelésre elutaznak Gemencre, a kerecsensólymot a hazai füves pusztákon keresik, míg a Przewalski-lovat a hortobágyi Pentezugban mutatják be. A két szereplő mint megfigyelő, kutató mozog a terepen, látjuk őket a hajnali holtágaknál, a pusztán napnyugta idején, miközben

próbálják megfigyelni ezeket az állatokat. Sok mindent el is mesélnek már ott a terepen szokásaikról, a magyarság életében betöltött szerepéről. A harmadik szereplő Jankovics Marcell Kossuth-díjas rajzfilmrendező, grafikus, kultúrtörténész, aki sajnos ma már nincsen közöttünk. Ő a könyvei, a jegyzetei és a vázlatai között beszélget Szemadám Györggyel, hiszen a természetben élő állatok múltja már csak a tárgyi emlékekben lelhető fel. A hajnali kelések, a lessátoros megfigyelések izgalmait mellett így betekintést nyerünk a magyar hit és mondavilág szimbólumrendszerébe is.

Különleges országjárás Szemadám Györggyel

Szemadám György: – Minden nép őstörténete valahol az emberen túli világból indul, abból a – nevezhetjük – transzcendens vagy isteni világból, ahol bizony állatalakok is előfordulnak. Előfordulnak olyan állatalakok, amelyektől származtatja magát az a nép. Szemadám György képzőművész, író vagyok. A *Jelképtár* című kötet egyik szerzője, amelyet Jankovics Marcellal és Hoppál Mihállyal együtt írtunk. Ezért kézenfekvő volt, hogy ebbe a műsorba Jankovics Marcellt is meghívom mint kultúrtörténészt, mellettünk pedig ott lesz Kovács Zsolt zoológus.

Jankovics Marcell: A magyaroknak kellett hogy legyen totemállatuk. Erre a legjobb példa az, hogy a Szarvas név az egy úgynevezett magyarzó név, tehát totemnév, mert nem nevezhették meg a saját ősiüket, vagy ha szarvastól származtatják magukat, akkor nem nevezhetik meg

Gemencen, a gímszarvasok nyomában

Szemadám György hallgatja Jankovics Marcell mondandóját a jelképrendszerről

azon a néven, mint ahogy nem is teheték eredetileg. Mert a totemnek az a lényege, hogy azt az állatot nem esszük meg, csak bizonyos rituális alkalmakkor, szertartásos körülmények között, hiszen ő a mi ősrünk, vagy legalábbis annak a megtestesült képe vagy létezője.

SZ. GY.: – Ezzel nagyjából körül is írtuk a totem fogalmát.

J. M.: – Nagyjából igen. Mondok egy nagyon jellemző példát: a szkíták önelnevezése a szaka. Ezt úgy fordítják ma le, hogy a szarvas népe, s a szkítákról lehet tudni, hogy ha igazán van olyan nép, amelyik a történelmileg ismert időhatárig bezárólag folyamatosan a szarvas körül forgolódik, akkor ő az, miközben már lótenyésztő. Ez mutatja, hogy milyen jelentősége van a totemnek.

SZ. GY.: – Melyek lehetnek a magyarság legfontosabb totemállatcsoportjai, mely fajok tartozhatnak ide? Talán fontossági sorrendbe lehetne sorolni.

J. M.: – Szerintem a szarvas áll az első helyen, mert a régiségét veszem figyelembe. Rögtön utána a ló jön, egyenesen le is származtatható. Erről majd beszélünk úgy is.

SZ. GY.: – Ezenkívül talán legfontosabb a turul, róla pontosan nem tudjuk, hogy mennyire azonosítható létező madárfajjal.

J. M.: – Egy uralkodóháznak, magyarán az Árpádoknak volt a totemállata, tehát nem az egész népé. Vagy azt is lehetne tán mondani, ha hihetünk a honfoglalás kettős természetében, hogy a magyarok részint török nyelvű, részint magyar nyelvű, finnugor nyelvű népesség voltak, akkor a török nyelvűeknek volt a ragadozó madara. Ennek a párhuzamát megtaláljuk a török népek körében, mert ott sokkal erősebben van jelen, ugye, az Oszmán családnál, mert az oszmán is egy család volt. Eredetileg Togrul volt az ősapja, s ennek a nevében már benne is van a Turul férfi. Tehát jelen van ez a motívum. Azt nem tudjuk pontosan, milyen fajú madár volt, de az biztos, hogy a Képes Krónika még őrzi. Az Árpád-vonalhoz köthetően, tehát a pogány magyarok címerállataként úgy ábrázolják, mint egy aranykoronát viselő fekete, kampós csőrű madarat.

SZ. GY.: – A magyarság talán legfontosabb szimbólummadara tehát az úgynevezett turul. Ebben a misztikus-mitikus madárban egy ősi totemisztikus világképet láthatunk, hisz a magyarság eredetmítoszában Emese álmában szerepel ez a lény, amely álmában teherbe ejti, és őtöle származik Álmos, az Árpád-házi királyok, gyakorlatilag az egész magyarság.

Narrátor: – Az Úr megtestesülésének nyolcszázötvenkilencedik esztendejében Ügyek, mások szerint Ügyek fia, Előd volt igen nemes vezére

Szkítiának. Ügyek feleségül vette Önedbelia vezérének Emese nevű leányát. Ettől fia született, aki az Álmos nevet kapta. Isteni, csodás eset következtében nevezték el Álmosnak, mert teherben lévő anyjának álmában isteni látomás jelent meg turulmadár képében, és mintegy reá szállva teherbe ejtette őt. Egyszermind úgy tetszett neki, hogy méhéből forrás fakad, és ágyékából dicső királyok származnak, ámde nem a saját földjükön sokasodnak el.

SZ. GY.: – Ha a totemisztikus hitet komolyan vesszük, akkor a magyarság őse ez a bizonyos Turul. Kézai Simon azt írja, hogy már Atilla pajzsán is szerepelt ez a ragadozó madár. De hogy mi is lehetett ez a madár, arra nagyon sokféle elmélet született. A legutóbbi időben a kerecsensólyommal azonosították. Hogy miért? Mert ez a madár nemcsak Emesét termékenyítette meg, hanem a magyarság vezetője volt, amelyik elvezette ide, a Kárpátok karéjába ezt a népet. Azért gondolnak a kerecsensólyomra, mert ez a madár, ellentétben a vándorsólyommal, ami rokona, de hegyvidékeken fészkel, sziklafalakon, ez a madár, a kerecsen inkább a sík vidéket szereti, és a kedvenc tápláléka az ürge. Az ürge pedig olyan nyílt, füves sztyeppés térségekben él, amelynek Ázsiában nagyon sok helyen található, de az utolsó nyúlványa valóban itt van, a Kárpátok karéjában. Az elmélet tehát úgy szól, hogy amikor a magyarok vándoroltak erre, nyugat felé, akkor addig mentek, ameddig találtak ezzel a madárral, hiszen ott voltak azok a jó legeltető területek, amelyeken ő pedig ürgeket zsákmányolt. Ilyen módon nevezhető talán a magyarság útmutatójának ez a kerecsen.

Kovács Zsolt: – Tőlünk nyugatabbra, Ausztriában még fészkel a faj. Különbözően valóban a Kárpát-medence az, amely a legnyugatibb elterjedési területe a kerecsensólyomnak.

SZ. GY.: – Úgy tudom, hogy ez a madár valamikor a hatvanas, hetvenes években szinte kipusztult, legalábbis az állomány nagysága erősen lecsökkent.

K. ZS.: – Igen, a hatvanas, hetvenes évekre egy-két tucat költő pár maradt mindössze Magyarországon. Ennek több oka volt. Leginkább a peszticideknek az alkalmazása, ami a tojásokat elvékonyította, a költéseket tönkretette, de emellett ott volt a vadászat, illetve orvvadászat is, a faj védett volt már akkor is, de azért csak lelőtték egy-egy példányát. És ide sorolhatjuk egyebek mellett a tojásgyűjtést is. Míg kezdetben csak egy tojást vettek ki a fészkekből, az ötvenes években elterjedt az, hogy egész fészkeket raboltak ki, s nagyon sok fészket, fészkelést hiúsítottak

Szemadám György és Kovács Zsolt
kerecsensólymot keresve

A turulszobor
részlete
Tatabánya fölött

Szemadám
György

meg ezáltal. Erre jött még a solymászat, amelyet szintén kétféle lehet bontani. Az egyik a hazai célú solymászat, ám inkább eladták őket külföldre, mind a tojásokat, mind magukat a madarakat.

SZ. GY.: – Fiókáknak...

K. ZS.: – A fiókákat kikelték.

SZ. GY.: – Maradjunk annál, hogy a turul az a kerecsensólyom. Bár azért nagyon zavaros a történet, mert volt idő, amikor „ráros sólyomnak” nevezték. Ugyanakkor rárónak nevezték a halászsast is. Itt van még a keselyű, a héja, a karvaly, de mintha még a most létrehozott emlékművek alkotói sem lennének igazán tisztában, hogy merre billenjenek ebben az ornitológiai zűrzavarban. Mert olyan madarat emelnek némelyik emlékművön, amelyikről abban sem vagyok biztos, hogy egyáltalán ragadozó madár-e.

Narrátor: – „Azért vijjog a keselyű, azért szállong turul s ölyv, mert holnap ilyenkor halott százezrével fog veszni ott...”

SZ. GY.: – Tatabánya városára néz az a monumentális, hatalmas turulszobor, amelyet a millenniumra készített Donáth Gyula. Ez önmagában megmutatja, mit jelent az, hogy valami totemállat. Azzal, hogy a madár fején a Szent Korona stilizált mása látható. Mit jelent ez? Valami olyasmit, hogy ez a szobor az egész magyarságot szimbolizálja. Ornitológiai szempontból vizsgálva ezt a szobrot szembevetve, hogy sem a nagyszentmiklósi kincs égbe ragadás jelenetén látható mitikus füles madárhoz, sem más régi ábrázolatokhoz ez semennyire nem hasonlít, hanem leginkább egy keselyűre hajaz. Volt olyan elmélet is, hogy a honfoglaló magyarok, ahogy jöttek nyugat felé, nyilván sokat háborúztak, és nyomukban halottak, lódögök maradtak, és ezekre rájártak a keselyűk. Úgy vélem, hogy azért ez az út nem lehetett ennyire véres, és a dögevők inkább csak a had után érkeztek meg. Ez a hatalmas csőr önmagába elmondja, hogy keselyűről van szó, ami viszont nem nagyon stimmel, mert a keselyű, ugye, nem ragadozó madár – a lába is gyenge hozzá –, hanem csak egy dögevő. Ebben a szoborban van valami számomra kicsit riasztó, sőt fenyegető. Én a kerecsensólymot mint totemmadarat, mint szimbólummadarat, mint turult, őszintén szólva sokkal jobban szeretem.

*

(Szemadám György és Kovács Zsolt biológus látcsővel szemlélődnek.)

K. ZS.: – Jobbra, pont egy felhő előtt, egy ilyen kis fátyolfelhő előtt...

SZ. GY.: – Most látom. Hárman vannak. Igen. Úgy látszik, most nem vadásznak, hanem élvezik ezt a szép időt.

K. ZS.: – Gemencen járunk, amely a magyar gímszarvasállomány talán legfontosabb élőhelye, ami egyáltalán nem tekinthető véletlennek, hiszen ez a terület tele van olyan növényekkel, amelyek a gímszarvas kedvenc táplálékul szolgálnak. Rengeteg víz van ezen a területen, a táplálékuk pedig az agancs fejlődéséhez feltétlenül szükséges adalékokat tartalmazza. Ennek következtében a gímszarvasagancsok itt igazán rekordmértetűek.

J. M.: – A szarvas nevével kezdeném. Érdekes, hogy ez nem köthető kizárólag a finnugor gyökerekhez. Szarva az szarvat jelent finnül is, de az a különös, hogy ez az indoeurópai nyelvekben ugyanúgy megjelenik. „Servus” – például ez a szarvas neve latinul.

SZ. GY.: – Tegyük ide egy zárójelket, hiszen a szarvasnak nem szarva van, hanem három agancsa.

J. M.: – Ez a másik dolog, ez egy olyan, ősi időre visszanyúló elnevezés, akkor is, ha nem szó szerint így hívták jóval korábban. Ami megelőzi a nyelvek szétválását, tehát egy ennél ősbibb időszakra vezethető vissza. Furcsa módon a szarvaskultusz gyökerei is legalább a jégkorszakig nyúlnak, amikor is az uralkodó állata ennek a területnek – amibe beletartozik a mai Magyarország, sőt Olaszország nagy része – a rénszarvas. Tehát ez a meghatározó, mert hatalmas csordákban jár, és öhozá köthető sok olyan, ami megmagyarázhatja – legalábbis az európai vagy eurázsiai kontinensen –, hogy miért visel agancsot a nősténye, vagyis az ünője. De ha még tovább megyek, akkor azt mondom, hogy a görög mitológiában például van egy Dino nevű alak, amelyik a mi ünőnknek a névmegfelelője. Vagy ha azt mondom, hogy a görög Helené név, az Ilona, a magyar Tündér Ilona, az szarvastehenet jelent. Tehát olyan ősi kapcsolatok kötik össze ezeket a népeket, amelyek megelőzik a kulturális nyelvi szétválást.

SZ. GY.: – Jankovics Marcell filmjében több szarvasfajról esik szó. Az egyik a rénszarvas, amelyet állítólagos rokonaink, az északi népek közül sok tenyészt is, de barlangrajzokon is láthatjuk ezeket az állatokat. A másik a jávorszarvas. A harmadik pedig az áltunk is jól ismert gímszarvas. Azt szeretném megkérdezni, hogy a jávorszarvassal találkozhattak-e az őseink?

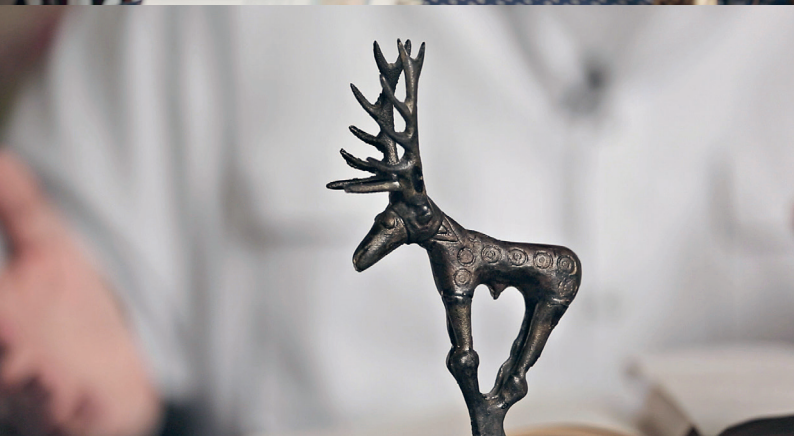
K. ZS.: – Voltaképpen arra vonatkozóan, hogy ezer esztendővel ezelőtt élt a jávorszarvas Magyarországon, eléggé hiányosak az ismereteink. Az viszont tény, hogy a középkor tájékán, sőt még egy kicsit később is Magyarországon leginkább Erdélyben és a Felvidéken fordult elő ez a nagy testű szarvasfaj.

Jankovics Marcell az otthonában

Vadló a hortobágyi Pentezugon

Jelenetek a természetfilmből

SZ. GY.: – Térjünk át arra az igazi szarvasra, akit azért a magyar ember jól ismer, a gímszarvasra! Mennyi gímszarvas él Magyarországon, és hol?

K. ZS.: – Az 1960-as években olyan tíz-tizenötezer példány élt mindössze Magyarország területén, mára ez a szám, mondjuk, megnyolcszorozódott, hiszen most már százezer felett van a számuk, százkétezerre becsülik az állományukat, és az ország területének négyötödén előfordulnak. Gyakorlatilag csak a fátlan alföldi részekről hiányzik, de mindinkább terjed az állománya.

SZ. GY.: – Most Gemencen vagyunk, és éppen bögési időszak van. Mondjál valamit a szarvasbögésről!

K. ZS.: – A bögési időszak a szarvasoknak a szaporodási időszaka. Ekkor a tehének összehangoltan ivarzanak, ez az a rövid, két hónapos időtartam, ami alatt gyakorlatilag a tehéneknek meg kell termékenyülniük, hogy a következő évben megszülethessenek a borjak. Ez az egész időszak a szarvasbögésről szól, ilyenkor a legszebb az agancsuk, és a bikák ebben az időszakban testileg is megnövekednek, olyannyira, hogy amikor véget ér a bögés, akár húsz százalékkal is kevesebb lehet a testsúlyuk, hiszen ebben a periódusban nem esznek, csak nagyon keveset, és igen nagy fizikai igénybevételnek vannak kitéve, lévén hogy harcolnak egymással, védik a teheneiket, és a megtermékenyítés is ilyenkor történik.

SZ. GY.: – A magyar ember számára a gímszarvas mindig is szakrális, szent állat volt, talán valamikor áldozati állat, később pedig totemállat. Mi ennek a magyarázata? Miért olyan fontos a szarvas? Elsősorban is ez a fejedelmi agancskorona miatt, amit a fején hordoz. Azt hiszem, ez az, ami az igazi jelentőségét megadja a szarvasnak, ami egy egészen sajátos lényé teszi az emberek szemében. Szarvasnak nevezük, ami önmagában egy körülírás: szarvat viselő állat. Ez arra utal, hogy az ősidőkben a szarvas rendkívül fontos lény volt. És hát az agancskorona az nem szarv. Tehát az elnevezés még helytelen is, hiszen a szarv az a csontsapon lévő szarutülok, ez pedig, amit a szarvas visel, az agancs, egy teljes csontból álló felrakás. Ami különben a maga nemében elképesztő dolog, hiszen minden egyes bika leveti a bögési idő után az agancsát, és egyben öt hónap múlva újra növeszti. Ez nem akármilyen produkció! A legnagyobb agancsok a húsz kilót is meghaladhatják. Ha belegondolunk, hogy ez az állat néhány hónap alatt húszkilónyi fejdísz rak fel a fejére, ami eleinte még vérrel teli, élő, érzékeny agancs, úgynevezett barkás agancs, amit nem is lehet olyan könnyű ennek az állatnak viselnie. Meg talán fájdal-

mas is lehet, ha valamihez hozzáütődik. És őszre ez teljesen elhal, és szilárd csonttá válik. Ez önmagában egy csoda. Mi értelme van ennek? Úgy tűnik, hogy hihetetlen pazarlás a természettől ez az agancskorona. Ugyanakkor arra utal, hogy az állat, amelyik képes felrakni egy ilyen hatalmas agancskoronát, nagyon jó táplálékhasznosító, életerős, és nagyon jó hím lehet a további szaporulat tekintetében.

A szimbólum oldaláról vizsgálva a kérdést az, hogy ez az állat leveti az agancsát, és újra megnöveszti, az állandó újjászületésnek a szimbólumává lett, és ilyen módon van összefüggésben a fák szimbolikájával, amelyek szintén újra és újra születnek. Ilyen módon kerül kapcsolatba a Nappal és hát a Megváltóval, Krisztussal, az újjászületett Krisztussal. Ez a szarvas tehát egy nagyon összetett szimbolikát mondhat magáénak, és a magyar mitológiában különös szerepet játszik az úgynevezett csodaszarvas... Azt kell tudni erről, hogy Ménrót és Enéh – talán Nimród –, és Enéh mögött lehet, hogy éppen az ünöt kell sejtenuk. Gyermekei, Hunor és Magor vadászni indultak. Egy csodálatos szarvas nyomára bukkantak, és addig üzték, ameddig a szarvas elcsalta őket Meotis mocsaraiba, ahol alapítottak egy birodalmat. Tehát a magyarság születése ennek a csodaszarvas-követésnek volt az eredménye. Hat év múlva aztán Hunor és Magyar, Magor elmentek kalandozni, és Dul alán király leányait elrabolták, feleségül vették. Így született a hun és a magyar nemzet.

A szarvas tulajdonképpen az Atyával, az egész mindenséggel azonosítható, és éppen ezért nem kell csodálkoznunk azon, hogy maga Szent István király is feltűnik a szarvasúzó szerepében, amint azt a Lajtha László által gyűjtött egyik regösének közli... Dömötör Tekla néprajzkutató égi jelenségekkel is összefüggésbe hozza. Mintha az agancskoronán gyertyák gyulladnának ki. Igazából a csillagos eget, az egész eget is szimbolizálja ez a szarvas, és a csillagokat a gyújtatlan gyula szó, gyertyák a szarvas ága hegyén-hátán.

J. M.: – A hortobágyi pásztorok még a 30-as években a Cassiopeia csillagzatot úgy tekintették, mint a csodaszarvasnyomra vezető vezérállatnak az agancsát. Valóban olyan alakú. Ezt ismerik a finnek, ismerik a lappok, és ha kitágítjuk a kört, akkor azt kell mondanom, hogy ez a csodaszarvas anyja az az állat, amelyet égi jávornak neveznek az obi-ugorok, és amely mögött ott vannak a vadászó ikrek, az Ikrek csillagkép, és az egyik papa – merthogy több papa van ott is –, az egyik papa maga az Orion. Ezek mind a Tejúton futnak.

SZ. GY.: – Talán az egyik legizgalmasabb motívum a szarvasval kap-

Kovács Zsolt és Szemadám György Gemencen, az ártéri erdőben

csolatban egy román kolinda. A szarvassá változott fiúk, akik Bartók Béla *Cantata profanáját* inspirálták. Ebben maguk a vadászok válnak szarvassá.

Narrátor: – „Szép szál fiúk a vadra vadásztak, annyit barangoltak és addig vadásztak, addig-addig, míg nem szép hídra találtak. Csodaszarvasnyomra. Addig nyomozgattak, utat tévesztettek. Erdő sűrűjében szarvasokká lettek. Karcús szarvasokká váltak erdő sűrűjében...”

J. M.: – A meghalt fiúk úgy jelennek meg mint szarvasok. És érdekes, hogy mind a görög, mind pedig a kelta mitológiában a meghaló lélek szarvasalakban menekül a halál kutyái elől a túlvilágra. Mintha kétféle túlvilág létezne, az egyik, ahová a kutyák kergetnék, és a másik, amelyik pedig idealizált, a kvázi eliziumi mezők. Ez azért érdekes, mert itt is belép az üldözésmotívum, minthogyha ez a szerencsétlen mitikus állat is ki lenne állandóan szolgáltató... A lókulusz a szarvas kultuszából vezetődik le, ahogy a jégkorszak elmúlik. És itt belép még egy, majdnem misztikusnak mondható jelenség, egy történelmi természeti jelenség...

A befagyott Bering-szoroson jön át ugyanis a teve – pontosabban a teve őse –, jön át a teve és a ló az amerikai kontinensről, és ahogy jön, jön, mindig kereszteznie kell egy folyót. Nagy folyókat mondok: Léna, Jenyiszej, Ob. Aztán közelebb jön: Don, Volga, Dnyeper, Duna. És ahogy jön, minden nép úgy találkozik ezzel az állattal, mint amelyik a vízen keresztül jön. Ez a ló misztikájának, szimbolikájának szerves része, amiről külön lehetne beszélni, de itt nem ez a lényeg, hanem az, hogyan lesz a szarvasból ló. Külön figyelmet érdemelnek a magyar szólások, közmondások ebből a szempontból. Ezek között van egy Onagy Gábor által gyűjtött csoda: lefagyott a ló szarva, mondták. Ezt arra mondták régen az emberek, amikor nagyon nagy hideg volt, vagyis a ló akkor jelenik meg szarv nélkül, amikor a jégkorszak van. Tehát ebben még ez is benne van: valami ősi utalás. Persze lehet mondani, hogy véletlen egybeesés, de kétségtelen, hogy mindazt, amit a szarvasról eddig elmondtunk, azt átveszi a ló, ha nem is pontosan, mert az agancsokra vonatkozóan már nem tud ennél többet. Ezért a *Fehérlófia* filmemben úgy csináltam meg, hogy az indulásnál van neki, mondjuk úgy, hogy jégvirágkoronája, amit folyamatosan elveszít.

SZ. GY.: – Amikor a 70-es évek elején az állatkertben dolgoztam, ott találkoztam először a cseh vadlóval. Volt ott egy példány, egy Hamlet nevű állat...

Narrátor: – A budapesti állatkert 100 éves jubileumára 1966-ra kapta az állatkert ezt a példányt a prágai állatkerttől.

SZ. GY.: – Úgy tűnik, hogy ez a pentezugi térség, az igazi Hortobágy, a teljes síkság, ez nagyon jó ezeknek az állatoknak, mert szépen szaporodnak.

K. ZS.: – Gyakorlatilag mintha a természetben lennénk, illetve az őshazájukban. Amerre elnézünk, sehol kerítés, sehol semmi mesterséges dolog, vagy legalábbis nagyon kevés. Nem csoda, ha ezek a gyönyörű állatok ennyire otthonosan érzik magukat a Hortobágyon.

SZ. GY.: – Valaha pedig egész Európa ismerhette ezt a vadlovat. Mondjuk, már az ősemberek, hiszen a barlangrajzokon a leggyakrabban ábrázolt állat. És hát, ahogy az az ábrázolatokon is látszik, vadásztak rá. Elsősorban vadászszákmány volt. Amikor ide visszatelepítették ezeket a vadlovakat, akkor tulajdonképpen nem egy ismeretlen biotópba kerültek.

K. ZS.: – Bár az érdekes, hogy éppen Magyarországon milyen kevés lómaradvány került elő. Ennek valószínűleg az az oka, hogy annak idején a Kárpát-medence legnagyobb részét víz borította, ami nem ideális élőhely a lovak számára. De a mostani környezet, ahogy kiszáradt ez a terület, egyre inkább megfelel a lovaknak. Nyikolaj Mihajlovics Przsevalszkijről kapta a nevét, aki egy lengyel származású katonatiszt volt, az orosz cárnak a katonatisztje, és négy expedíciót vezetett Belső-Ázsiában 1879 és 1880 között. Akkor találkozott a vadlóval. Emiatt az történt, hogy Európa állatkertjei hirtelenjében úgy döntöttek, hogy nekik bizony vadlovakra van szükségük. Óriási expedíciókat szerveztek. Érkezett is húsz-harminc vadló Európába, de olyan nagy értékűk volt ezeknek az állatoknak, hogy egy állatkert ritkán tudott vásárolni belőlük több példányt. Általában egy-egy példány került el az állatkertekbe, felaprózódott az állomány, és házi lóval keresztezték őket. Emiatt nagyon kevés tisztavérű vadló maradt. A tisztavérű állatokat aztán összegyűjtötték a múlt század első felében, és megpróbálták őket tenyészteni. Voltaképpen alig pár pár tucat állatnak köszönhető, hogy később ennyire felszaporodott, és most már az egész világon ezer fölött van az ázsiai vadlovak száma.

SZ. GY.: – Mennyi él itt most belőlük?

K. ZS.: – Háromszáz példány körüli az állomány.

SZ. GY.: – Úgyhogy a világon ez a legnagyobb vadlóállomány és az egyetlen élő vadlófajta, amivel még találkozhatunk.

K. ZS.: – Nagy ménesben láttuk a vadlovakat. Azt azért el kell mondanunk, hogy a vadlovak háremekben élnek, és ezeket a háremeket egy csődör vezeti. Néhány kancával élnek együtt, azok a csődörök pedig, amelyeknek nem jutnak kancák, azok csődör csapatokat alkotva kóbo-

Vadlovak a Hortobágyon

Jankovics Marcell a Fehérlófia című filmjéről

rolnak a sztyeppén. Mongóliából már kipusztultak a vadlovak. Az utolsó ázsiai vadlovakat talán Kaszab Zoltán, a Magyar Természettudományi Múzeum főigazgatója látta természetben.

SZ. GY.: – Ezt a vadlovat az ősember egyik legfontosabb vadászszákmányának tekintette. Rengeteg lócsontot találtak az őseimbek tanyahelyén. Említettem már, azt az állatkerti Przewalski-lovat, amelyiket jól ismertem, még a gondozói sem tudtak meglovagolni. Nem sikerült. Tehát ez a vadló nem volt hátszló, sem semmiféle igavonó állat, hanem mint vadászszákmány szerepelt. Mint tudjuk, a magyarok lóra termett nép. Valamikor öt és fél ezer évvel ezelőtt tenyésztették ki a házi lovat, és Nagyváthy János azt mondja, hogy eleink szinte járnai sem tudtak nélkülük, a királyukat is lóháton választották meg, és országuk gyűlését is így tartották.

J. M.: – Lovas népről lévén szó ki kell emelni néhány motívumot, ami egyrészt egy össznépi, másrészt pedig inkább a hiedelemvilághoz tartozik. Az össznépinek tekinthető a lovas temetkezés szokása: férfiakat és nőket is, hacsak nem a szolgaréteghez tartoztak, lóval temettek. És azt is lehet látni, hogy különböző méretű lovakat temettek. Mondjuk, a katonai rétegből származókat alacsony termetű, kis lovakkal temették. Ezeknek az azonosítása többé-kevésbé megtörtént már, és összekapcsolják őket az ősi lovakkal. Számomra a magas termetű lovak sokkal érdekesebbek, mert ennek már mitológiai vonatkozása is van. Ez egy Közép-Ázsiában kitenyésztett olyan lófajta, amelyik gyönyörű, és ugyanakkor hihetetlen teherbírású, és van egy fontos tulajdonsága, hogy – nem egészen tudományos megnevezése szerint – tarka. A közelmúltban fennmaradt közmondásokban nemcsak a fehér ló, hanem a tarka ló is szerepel mint valami különlegesség. Régen: fehér lóról nem vesznek vámot. Magyarán, valami kivételezett állapotot jelentett, ez a szólás erre utal. Vagy tarka lovat látok? Sok szerencsét várok, de ezt mondják fehér lóról is. Tehát sajátos módon a tarka ló mint a fehér ló alternatívája jelenik meg. Ebben az összefüggésben azt jelenti, hogy ez a kétféle lószínű volt megkülönböztetve eleinknél a szarvasból a lóba való átmenetnél.

SZ. GY.: – A XII–XIII. századbéli Gestájában Anonymus mondja el ezt a történetet. Árpád nem a morva Szvatopluktól, hanem a bolgár Salán vezértől kér homokot, fűvet és két korsó Duna-vizet. Ugyanakkor küld neki tizenkét fehér lovat, tizenkét tevé és sok egyebet, mindentől tizenkettőt. Anonymus azt is tudta, hogy eleink a perzsákhoz, uráli nyelvokainkhoz és a sztyepei népekhez hasonlóan lovat áldoztak istenüknek. Ond, Ketel meg Tarcal, a Salán vezérhez küldött követség

vezetői, útban a bolgár vezérhez mintha pályadíjért futottak volna, sebes vágásban nyargaltak fel egy jó magas hegynek a csúcsára. A három úr a hegy csúcsáról, ameddig csak a szem ellát, körös-körül megszemlélte a földet, kimondhatatlanul meg is szerette. És mindjárt azon a helyen, pogány szokás szerint egy kövér lovat ölve le, nagy áldomást csapott.

J. M.: – Nos, ennek a történetnek van az a bizonyos előzménye, hogy az indoiráni népek, azok úgy mentek a csatába, hogy egy fehér lovat küldtek maguk előtt. A küldés motívumban benne van már, hogy az megy oda, ahol én győzni akarok. Tehát ennek történeté gazdagított változata már az, amit a magyar monda mesél el erről az esetről. Ez a fehér ló azért lehetett a mesében a hősök anyja, mert átvette azt a szerepet, amit a csodaszarvasmondában az anya képvisel. A fehérnek itt, mondjuk, az isteni tulajdonságokat jelző szerepe van. Azt mondom, hogy minden királyi településnek Fehérvár volt a neve. Feketevár, ilyen nevet nem kapott fejedelmi székhely.

SZ. GY.: – Ma is találhatunk kis testű, szívós lovakat hazánkban, elég csak az Aggteleki Nemzeti Parkig menni. Őseink az ázsiai őshazában nomád életmódot folytató lovas népet alkottak, s Európa korábban nem ismerte ezt a kis termetű, de hallatlanul szívós és kitartó ázsiai lovat, amelynek hátán a magyarok megérkeztek a Kárpát-medencébe. Ezek ugyan kevésbé tetszetősek voltak, közepesnél kisebb termetűek, könnyű fejűek, magas fejtűzésűek, könnyű törzsű, szikár, száraz végtagú állatok voltak. Ezeknek a gyorsasága és igénytelensége rettegetté tette Európában a kalandozó magyarokat.

K. ZS.: – A hucul voltaképpen egy ősi lófajta, és az ősi lófajtáknak közös jellemzőjük, hogy viszonylag kis testűek. Ennek több oka van. Az egyik az, hogy Ázsiából érkezett fajták, azok mind kis termetűek. Másrészt, ha belegondolunk, az a nép, amelyik annak idején használta és lovagolta, önmagában is egy kis méretű nép volt. A hucul ló leginkább az eurázsiai vadlóra emlékeztet, ezért nem valószínű, hogy azoknak a lovaknak a le-származottja lenne, amelyekkel Árpád és népe átjött a Kárpát-medencébe. A kutatók a mai napig vitatkoznak két kérdésen. Az egyik az, hogy mikor, a másik az, hogy hol tenyésztették ki az első házi lovakat. Ami biztos, hogy hatezer esztendeje már Mezopotámiában voltak házi lovak.

SZ. GY.: – A lovak egykor nemcsak totemállataink, hanem harcos-társaink voltak: igavonóink, munkatársaink, barátaink, és a mai napig együtt élnek velünk ezek a totemállatok.

A film alapján összeállította: S. I.

A MAGYARSÁG TOTEMÁLLATAINAK NYOMÁBAN

Cikkünk a 18. oldalon

A fehér ló és a tarka ló szerepe a közmondásokban

Szemadám György és
Jankovics Marcell
beszélgetése a filmről

A turulszobor Tatabánya fölött

Jelenetek
A magyarság
totemállatainak
nyomában
című filmből

LYUKASÓRA
KÜLÖNSZÁM
XXXIII. évfolyam,
VI. szám, 2024/6.
Kiadja a Magyar Írók
Egyesülete

A szerkesztőbizottság
tagjai:
Alföldy Jenő,
Ágh István,
Bertalan Tivadar,
Czigány György,
Dobai Péter,
Iancu Laura,
Pröhle Gergely,
Raffay Dávid,
Rózássy Barbara,
Rozsondai Marianne,
Szakonyi Károly,
Szikora János

Főszerkesztő:
Sághy Ildikó
Főmunkatárs:
Szakonyi Károly
Művészeti vezető:
Réti Attila
Olvasószerkesztő:
Bognár Antal
Rovatvezető:
Simon Erika
és Weltler Ildikó

Különszámunkat
az Országos Széchényi
Könyvtár dokumentumfo-
tóival és Szemadám György
filmje, A magyarság
totemállatainak nyomában
című természetfilm
felvételeivel illusztráltuk.

Nyomdai kivitelezés:
VIRTUÓZ Kiadó
és Nyomdaipari Kft.
Felelős vezető:
Tolonic Gergely